

فرآیند آماده‌سازی اطلاعات رجالی*

در نسخه دوم نرم‌افزار درایة النور

گفت‌وگو با حجت‌الاسلام والمسلمین محسن مقیمی**

است که رویکرد مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، همواره در ارائه جامع‌ترین‌ها برای هر علم بوده و در خصوص نرم‌افزار رجالی نیز هدف ما تهیه مجموعه جامع و کامل از دانشنامه‌های رجالی و سامانه‌های سندی می‌باشد.

در مورد نسخه دوم درایة النور و ارتقای نرم‌افزارهای رجالی، چه توضیحی دارید؟

در خصوص ایده‌های ارتقای نرم‌افزارهای رجالی، پیشنهادها فراوانی وجود دارد. در این زمینه، می‌توان در چهار محور مطالبی را تقدیم کرد:

الف. لزوم تمرکز منابع تحقیق و پژوهش، به‌ویژه با رویکرد عرضه در قالب پایگاه‌های اینترنتی به‌هم‌پیوسته دو علم حدیث و رجالی:

در طول سالیان متمادی فعالیت گروه رجالی مرکز، چه نرم‌افزارهایی تولید شده است؟

اولین کار گروه رجالی، نرم‌افزار «اسناد کتب اربعه» بود. در آخرین سال‌های دهه ۶۰ و بعد از آن، در اوایل دهه ۷۰، نرم‌افزار «رجالی ثمانیه» و «اسناد کتب صدوق» ارائه شد؛ البته این سه برنامه، به طور رسمی تکثیر نشد. در مرحله بعد، نرم‌افزارهای «درایة النور» و «فرهنگ اسناد کتب صدوق» و «کتابخانه رجالی شیعه» عرضه شد. آخرین نرم‌افزاری که کارهای آن در این چند سال مراحل تکمیل آن طی می‌شود، نسخه دوم نرم‌افزار درایة النور است.

نکته‌ای که در این سی سال تلاش مرکز برای بنده جالب بود و لازم هم می‌دانم بابت آن، از مسئولان و کارکنان مرکز تشکر کنم، این

با سلام و تشکر از جنابعالی که فرصتی را در اختیار ما قرار دادید، بفرمایید چه فعالیت‌هایی در مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی و به‌خصوص در گروه رجالی دارید.

بند از سال ۱۳۶۹ در گروه رجالی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی تحت اشراف استاد بزرگوار، حجت‌الاسلام والمسلمین آقای سید محمدجواد شبیری مشغول به کار هستم و درس‌های رجالی را از سال ۱۳۶۴ با ایشان آغاز کردم که منتهی به تشکیل گروه رجالی در مرکز نور شد. من از اول کارهای رجالی، به عنوان محقق در مرکز حضور داشته و دارم و در این مدت، در کنار کارهای تحقیقی، به تدریس، مخصوصاً دروس و مباحث رجالی هم اهتمام و اشتغال داشته‌ام.

* با توجه به تشابه موضوع این گفت‌وگو با موضوع مصاحبه انجام‌شده با محقق ارجمند، جناب حجت‌الاسلام والمسلمین سید محمدجواد شبیری تحت عنوان «مراحل آماده‌سازی و تولید نرم‌افزار درایة النور» که در شماره ۶۷ فصلنامه ره‌آورد نور ارائه شد، یادآوری این نکته لازم است که در این گفت‌وگو محور مطالب، فرآیندهای مربوط به مرحله عبور از نسخه ۱/۲ نرم‌افزار به نسخه جدید می‌باشد.

** پژوهشگر و کارشناس ارشد گروه رجالی نور.

در مرحله ساختارشناسی و بازسازی اسناد، شکل‌های مختلف اختصار در گزارش سند طرح می‌شود و ده ویژگی در مورد سندها بررسی می‌شود که در نرم‌افزار درایة النور، به انواع دهگانه اسناد ویژه تعبیر شده‌اند

جرح و تعدیل راویان، تعلیقه بر بازسازی اسناد و توثیقات عام که متجاوز از پنجاه هزار تعلیقه پیش‌بینی شده است و حدود ده هزار مورد از آنها در نسخه جدید درایة النور برای توضیح مشکلات اسناد ارائه می‌شوند.

د. سایر رویکردها در تحصیل اطمینان به صدور حدیث: می‌دانیم که اصطلاح «صحیح» در نزد قدما، یعنی روایتی که اطمینان به صدور آن حاصل شده باشد. به‌علاوه، از بررسی سندی از طریق متن کاوی و تجمیع قراین، صحت یک حدیث به دست می‌آید و بخش عظیمی از قراین، در مبحث توثیقات عام نمود پیدا می‌کنند و توثیق المصادر و مباحث تکمیلی آن، نمود دیگری از این قراین است که در علم فهرست‌نویسی مطرح می‌شود.

پروژه بازسازی اسناد و بازشناسی عناوین راویان، چه اهمیتی داشت؟ و از چه سالی و در چه فرآیندی آغاز شد؟

بازسازی اسناد، اولین و مهم‌ترین زیرساخت برای طراحی نرم‌افزارهای رجالی، به‌خصوص در قسمت سامانه اسناد می‌باشد. بحث بازشناسی عناوین را به مقاله‌های مربوط به مبحث توحید مختلقات و تمییز مشترکات و عنوان معیار که در شماره ۶۷ همین فصلنامه (ویژه‌نامه پژوهش‌های رجالی) چاپ شد، وامی‌گذاریم. در همان شماره، در مصاحبه جناب استاد شبیری، زیرساخت‌ها و تاریخچه

مسیر را طی کنند و نرم‌افزاری جامع فراروی کارهای علمی خود داشته باشند.

ب. عرضه مبانی توثیقات عام: بعد از آنکه در نسخه‌های پیشین، مخصوصاً نسخه فرهنگ اسناد صدوق در مورد ۲۵۸ راوی، مبانی توثیق عام و به اصطلاح مبانی «علی‌التحقیق» اعلام شد و در این نسخه، با قابلیت‌های بدیع تقدیم می‌شوند، در نسخه‌های آتی، پژوهش‌های سندی شاهد در اختیار داشتن بیش از ۳۰ توثیق عام خواهد بود که در هر کدام، مستندات اتخاذ مبنا و همه موارد تطبیق و شمولشان به صورت دامنه در اختیار کاربر کاربردی می‌شوند. این مبانی، در هفت محور طراحی شده و در روند اجرا می‌باشند. ان‌شاءالله، در ادامه مصاحبه به طور اجمالی، به این مبانی خواهیم پرداخت.

ج. مستندسازی اجتهادات و استظهارات نرم‌افزار: هر کدام از مقوله‌های تمییز مشترکات و توحید مختلقات، در روند اعمال عنوان معیار و بازسازی اسناد و اجرای مبانی توثیقات عام و استظهارات ارزیابی راویان در مواردی که «علی‌التحقیق» و «علی‌الظاهر» اعلام می‌شود، به‌ناچار استدلال و دلیل قابل استناد لازم دارند.

تعلیقه‌های رجالی به‌جامانده از اساتید فن در محورها و موضوعات مختلف دسته‌بندی شده؛ محورهایی همچون: تعلیقه بر عناوین معیار، تعلیقه بر اسناد، تعلیقه بر استظهارهای

در این راستا، در نسخه ۲ درایة النور که ارائه کاملی از دانشنامه شناسایی و ارزیابی راویان احادیث شیعه است، تجمیع نرم‌افزارهای سه‌گانه: درایة النور ۱، نرم‌افزار فرهنگ اسناد کتب شیخ صدوق (ره) و بخشی از کتابخانه رجال شیعه در دستور کار قرار گرفت. اقتضای مراتب ترقی نرم‌افزار این بوده که کارهای قبلی با دقت‌ها و موشکافی‌های لازم، در محیطی جدید عرضه شود و به لحاظ فناوری، قابلیت ورود به پایگاه‌های اینترنتی را داشته باشد و این مهم، با ارائه سه نرم‌افزار قبلی در محیط «وب» با تأمین بسیاری از ایده‌های رجالی و با برخورداری از آخرین دستاوردهای مدیریت دیتا، صورت پذیرفت.

همین‌جا خوب است این خبر را به جامعه محققان و پژوهشگران بگویم که اطلاعات سامانه اسناد کتب حدیثی «منابع بحار الأنوار» هم مراحل نهایی استکمال و فرآیند آماده‌سازی خود را برای الحاق به نسخه دوم درایة النور طی کرده است و امیدواریم ضمن تقدیم تکمله‌های مد نظر، در نسخه بعدی شاهد به ثمر رسیدن کامل‌ترین سامانه اسناد برای تتبع‌های رجالی و سندی بوده باشیم و کاربران نرم‌افزار برای دستیابی به استقرای تام و کامل در تحقیق شاگردان و مشایخ و تنقیح طبقه راویان و دیگر نتایج سامانه اسناد، نزدیک‌ترین و دقیق‌ترین و آسان‌ترین

این مباحث به شیوایی بیان شده است؛ اما پاسخ به این مطلب را که در مقوله بازسازی اسناد با چه پدیده‌هایی مواجه هستیم، در ضمن شرح کارکردهای ششگانه مطرح می‌کنم. اگر بخواهم به اجمال به این کارکردها اشاره کنم، اینهاست: اول: بازسازی اسناد از جهت: اختصار، اختلال، ارزیابی به لحاظ اتصال و اعتبار و تبیین جایگاه مشیخه و طرق؛ دوم: بازشناسی عناوین؛ سوم: کاربردی کردن تعبیر واسطه در اتصال سند؛ کارکرد چهارم: نقش عنوان‌های راویان در اتصال و ارزیابی اسناد روایات؛ پنجم: جرح و تعدیل راویان؛ ششم: مستندسازی استدلال‌ها و استظهارها.

درباره کارکرد اول، یعنی بازسازی اسناد از جهات مختلف توضیح دهید.

در مرحله ساختارشناسی و بازسازی اسناد، شکل‌های مختلف اختصار در گزارش سند طرح می‌شود و ده ویژگی در مورد سندها بررسی می‌شود که در نرم‌افزار درایة النور، به انواع دهگانه اسناد ویژه تعبیر شده‌اند. در همین راستا، شناسایی و عبور از اختلالات به‌جای‌مانده از دوران گذر تراث حدیثی، مهم‌ترین چالش برای رسیدن به دو مرحله اتصال و ارزیابی اسناد و بالآخره مرحله نتیجه‌گیری پژوهش را به خود اختصاص می‌دهد.

در ارائه این کارکرد، نتایج و تجارب پنج مرحله از پژوهش‌های محققان گروه رجال در پردازش و ارزیابی همه اسناد کتب حدیثی شیعی گزارش می‌گردد که در اینجا به طور گذرا به آنها اشاره می‌کنم.

اولاً: به لحاظ اختصار اسناد. اختصار در اسناد، دو نمود کلی پیدا کرده است: ۱. اختصار در اجزای سند؛ مثل معنعن کردن تعبیر روایتی یا تلخیص عناوین و تعبیر به «عده» و تعبیر به «جماعه» به جای شمارش اسامی؛ ۲. اختصار در ساختار سند. توضیح

بیشتر در باره اختصار در ساختار سند اینکه دستیابی به سلايق محدثان و ترفندهای ایشان در تنظیم سندهای روایات، مخصوصاً در توجه ایشان به مقوله اختصار سند، در عین اهتمام خاصشان به اتصال سند، اولین دغدغه حدیث‌پژوه می‌باشد و در این راستا، به اسناد ویژه‌ای به نام‌های اسناد تعلیقی و تحویلی و ذیلی و اسناد ضمیردار و مشتمل بر اشاره می‌رسد.

پژوهشگر برای بازسازی اسناد و تطبیق هرکدام، ناچار از شناخت تمییز مشترکات و توحید مختلفات عناوین راوی‌ها می‌باشد و نیاز مبرم به سامانه کامل و جامع اسناد و فهرست کاربردی عناوین روات و بانک شایسته شناسنامه‌های عنوانی راویان و بانک جامع طبقه آنها و تعریف دقیق طبقه راویان دارد.

حدیث‌پژوه در این مرحله از تحقیقات سندی، اسناد مرکب و معقد را به اسناد ساده و بسیط تبدیل می‌کند. سپس، با جداسازی عناوین راویان از تعبیر روایتی از طریق اعمال فرمت‌های خاص در اسناد، شاگردان، مشایخ، طبقه وقوعی راویان و ارتباط حدیثی آنها را به دست می‌آورد و با تعریف و کدگذاری دیگر اجزای سند، عملیات ارزیابی و تعیین ارسال و اتصال اسناد را محاسبه می‌کند.

در فرآیند بازسازی اسناد کتب موجود در نسخه حاضر، بازسازی مجموعاً ۱۸۳۷۴۴ سند انجام شده و تعداد

۲۰۴۹۱ سند تعلیقی، ۱۳۱۲۵ سند تحویلی، ۱۶۳۰۹ سند ذیلی، اضمار در ۵۱۵۸۰ سند و اشاره در ۵۳۴۶۲ و تعلق به طرق و مشیخه ۹۸۲۷۴ سند، کدگذاری و تعریف شده است. بدین ترتیب، نخستین زیرساخت دیتابا پردازش گردید و به این اسناد، اسناد ویژه اطلاق گردید.

ثانیاً: به لحاظ اتصال اسناد. اهتمام به اتصال سندها، از مهم‌ترین شاخصه‌های محدثین شیعه می‌باشد؛ مخصوصاً کلینی (رحمه الله)، اسناد روایات را در متن کتاب به صورت کامل نقل کرده است؛ به این معنا که سند با ذکر یک یا چند تن از مشایخ کلینی آغاز می‌شود و به نام معصوم ختم می‌گردد و موارد ارسال و اسناد موقوفه، بسیار اندک می‌باشد. اسناد از جهت اتصال و عدم اتصال، یکی از این هشت صورت را داراست: مسند، مرسل معتبر (مشایخ ثلاث)، مرسل به ابهام (معتبر)، مرسل به حذف (غیرمعتبر)، مرسل به ابهام (غیرمعتبر)، مرسل بدون سند، مرسل به رفع، موقوف.

اتصال سند

مسند

مرسل معتبر (مشایخ ثلاث)

مرسل بابهام (معتبر)

مرسل بحذف (غیر معتبر)

مرسل بابهام (غیر معتبر)

مرسل بدون سند

مرسل به رفع

موقوف

ثالثاً: به لحاظ اختلال سندی و تصحیف عنوانی. آسیب‌شناسی عناوین روات و اسناد روایات، توانمندی در شناخت مشکلات و معضلات سندی را می‌طلبد و رسیدن به قدرت حدس وقوع خلل‌های پنج‌گانه: تصحیف، تحریف، قلب، سقط و زیادت در

سند، از مهم‌ترین‌های اهداف و باید‌های سندپژوهی است. تصحیف در سند، گاه در نام راویان سند چون تبدیل «برید» به «یزید» و گاه در عبارات‌های روایتی، همچون تصحیف «عن» به «واو» و برعکس، تصحیف «عن» به «بن» و... نمود پیدا کرده است.

نتیجه بررسی ارزیابی اسناد، تابع اخس مقدمات است؛ یعنی اگر یکی از راویان ضعیف باشد یا مدح و ذمی نداشته باشد و راهی از توثیقات عام یا خاص برای معلوم شدن حالش نباشد، آن روایت، «ضعیف» شمرده می‌شود. (شکل ذیل)

علی أن أورد عند الفراغ من الكتاب، جملة من الأسانید يتوصل بها إلى هذه الكتب و الأصول حسب ما عملته فی کتاب تهذیب الأحكام.»

ظاهر بدوی این دو عبارت، آن است که راویان اول هر سند، صاحب اصل یا کتاب هستند و شیخ طوسی مستقیماً به کتاب یا اصل آنها مراجعه کرده است.

همان‌طور که شیخ طوسی در مقدمه مشیخه تهذیب و استبصار فرموده، آیا راویان اول اسناد، کسانی هستند که شیخ طوسی مستقیماً از کتاب یا اصل ایشان روایت اخذ نموده است؟

قرائتی هست که خلاف این مطلب را ثابت می‌کند؛ از جمله، وجود تعلیقات سندی که با اثبات وجود تعلیقات سندی بر پایه روایت قبلی در این دو کتاب و اینکه تمامی سندها معلق بر مشیخه نیستند، منبع بودن افراد صدر سند، در هاله ابهام قرار می‌گیرد و روند بازسازی تعلیق‌ها را می‌طلبد. مهم‌ترین دلیل بر این مسئله، مقوله تبدیل سند و اخذ به توسط بدون اشاره به مصدر واسطه در نزد محدثین است و شرح و بیان آن، یک مجال دیگری را می‌طلبد.

آیا احراز اتصال یا ارسال سند و کشف اختلال در آن، بعد از دو مسئله بازسازی اسناد و بازشناسی عناوین راویان مطرح می‌شود؟ آیا در اتصال سند تعابیر واسطه دخالت دارند؟

در کنکاش اتصال سند، باید روشن شود که راویان سند، به هم متصل هستند و یا این وسطها عنوانی حذف شده است. بعد از بازسازی اسناد و بازشناسی عناوین، کار ادامه پیدا می‌کند و نوبت به تمهیدات لازم برای احراز اتصال سند و کشف ارسال و یا اختلال آنها می‌رسد.

همچنین، باید بدانیم اینکه عنوانی حذف

خامساً: جایگاه مشیخه و طرق. جایگاه مشیخه و طرق، مسائل کاربردی و در عین حال بغرنجی را به همراه دارد. مسئله اول، مصدر و منبع بودن راویان اول اسناد تهذیبین است. شیخ طوسی در مقدمه مشیخه تهذیب می‌فرماید: «اقتصرنا من ایراد الخبر علی الابتداء بذكر المصنف الذی اخذنا الخبر من کتابه أو صاحب الأصل الذی أخذنا الحدیث من أصله.» همچنین، در مقدمه مشیخه استبصار می‌فرماید: «ثم اختصرت فی الجزء الثالث و عولت علی الابتداء بذكر الراوی الذی أخذت الحدیث من کتابه أو أصله

رابعاً: به لحاظ ارزیابی و اعتبار اسناد. متأخران، حدیث را در ارزیابی سندش به چهار دسته تقسیم کرده‌اند: علامه حلی(ره) در «منتهی المطلب فی تحقیق المذهب» می‌فرماید: «و قد یأتی فی بعض الأخبار، أنه فی الصحیح، و نعنی به ما کان رواته ثقة عدولاً و فی بعضها، انه فی الحسن، و نرید به ما کان بعض رواته قد أثنی علیه الأصحاب و لم یصرحوا بلفظ التوثیق له و فی بعضها، انه فی الموثق، و نعنی به ما کان بعض رواته من غیر الإمامیة کالفطحیة و الواقفیة و غیرهم، إلا أن الأصحاب شهدوا بالتوثیق له.»

کدگذاری اسناد			
تعبیر معیار	کد تعبیر واسطه	کدهای راوی	کد سند
عادی	-	ک	تعداد
خودمعیار و عدم امکان تطبیق	0-	ک	تعداد
تصحیف عنوان	M	ک	تعداد
ظاهری	Z	ک	تعداد
تصحیف عن به بن یا حذف عن-	&	ک	تعداد
ترجیحی	Y	ک	تعداد
تکرار: تصحیف بن به ولو و به ع-	R	ک	تعداد
اشتراک عنوان	E	ک	تعداد
تردید در اسم اصلی	A	ک	تعداد
زیاده عنوان فی السند	#	ک	تعداد
تطبیق بعض عنوان نه همه	T	ک	تعداد
توضیحات			
کاربردهای ۷ گانه توثیق عام و طبقه و شیخ و شاکرد و اتصال...	۶۳۹۹		
کاربردهای معیار را ندارد و از زبلی ضعیف مهمل است مگر...	۳۹۱۶		
اختلال احکام حکم عادی تابع معیار	۲۲۹۲		
معیار غیر واقعی و کاربردهای معیار را ندارد و اعمال توثیقات...	۱۴۸۵		
حکم حکم عادی تابع معیار	۲۸۵		
اختلال تصحیف بن به ولو در کدهای واسطه احکام ح-	۲۶۶		
حکم حکم عادی تابع معیار	۲۵۹		
حکم حکم عادی تابع معیار	۲۴۹		
حکم حکم عادی تابع معیار	۱۹۱		
حکم حکم عادی تابع معیار	۸۱		

شده است، آیا خود مؤلف قصد ارسال داشته است یا اختلالی رخ داده است؟ یعنی بعد از اینکه مطمئن شدیم مؤلف در این سند، قصد ارسال نداشته است، باید بررسی کنیم که اختلالی رخ داده یا نه؟ و آیا قابل التیام است یا خیر؟

این نکته، مهم و کارساز است؛ مثلاً سند «علی بن ابراهیم عن ابيه عن ابن ابي عمير عن اَبان بن تغلب عن ابي عبدالله(ع)» به حسب ظاهر منقح است. «علی بن ابراهیم» و سایر عناوین مشخص‌اند؛ اما پژوهشگر رجالی ملاحظه می‌کند که «ابن ابي عمير» نمی‌تواند از «أبان بن تغلب» نقل روایت کند؛ زیرا «أبان بن تغلب» در زمان حیات امام صادق(ع) از دنیا رفته است و ابن ابي عمير، اصلاً از امام صادق(ع) نقل روایت ندارد. بنابراین، محقق بعد از بازشناسی سند، در مرحله کنکاش اتصال، احياناً راویانی را که ساقط شده‌اند، به دست می‌آورد.

در این مثال، روشن شد که کشف اختلال و احراز اتصال، هدف پژوهش است و گزارش چالش مذکور، دو کارکرد گروه رجال را ارائه می‌کند و آن، نقش ارکان سند در احراز اتصال و ضرورت کدگذاری عناوین راویان و تعابیر روایتی می‌باشد.

کارکرد دوم بحث بازسازی اسناد، بازشناسی عناوین است. در این خصوص توضیح دهید.

البته باید عرض کنم که شرح این بحث را به مقالات شماره ۶۷ فصلنامه ره‌آورد نور وامی‌نهم؛ اما نتایج آماری عملکرد نرم‌افزار درایه‌النور ۲ چنین است: بازشناسی عناوین راویان و تعریف ۱۴۴۴۹ عنوان معیار برای ۵۳۶۳۸ عنوان اصلی از طریق تمیز مشترکات و در فرآیند توحید عناوین مختلف یک راوی؛ به تفصیلی که در شکل مقابل ملاحظه می‌شود.

در مثال چالش‌دار ذکرشده در این باره، یعنی «أبان بن تغلب عن ابي عبدالله(ع)» که محل وقوع اختلال است، سه حالت احتمالی پیش روست و باید تعیین تکلیف شود: ۱. احتمال سقط؛ ۲. احتمال تصحیف ابان که اگر تصحیف ابان بن عثمان اثبات شود، مشکل برطرف خواهد شد؛ ۳. با اثبات ابي جعفر باقر(ع) هم چالش رفع می‌شود. در هر سه صورت، گزارش بایدی است و برای کاربردی کردن و متناسب شدن با فضای نرم‌افزار، عملیات کدگذاری عنوان یا تعبیر روایت، ضروری است.

در سند معنعن، تعبیر واسطه «عن»، ظاهر در روایت مستقیم است؛ اما اگر روایتی این طور نباشد، مثلاً در روایت آمده باشد «قال زرارة

کارکرد دیگر این مبحث، کاربردی کردن تعابیر واسطه در اتصال سند است. منظور از این کارکرد چیست؟

سند هر روایتی، دو رکن اساسی دارد: رکن اول، عناوین راویان سلسله سند است و رکن دوم، تعابیری است که این راویان از یکدیگر با آن تعابیر نقل روایت می‌کنند؛ مثلاً «علی بن ابراهیم عن ابيه...» تا برسد به امام صادق(ع). اهل درایه الحدیث می‌گویند: این سند، معنعن است؛ یعنی تعابیر روایتی استفاده‌شده، همه معنعن هستند. در طراحی نرم‌افزار، برای این تعابیر روایتی، به لحاظ اتصال کد «ظهور در نقل مستقیم مع تأمل» را در نظر می‌گیرد و البته جنبه‌های دیگری نیز می‌تواند داشته باشد.

بعد از اثبات کبرای حجیت خبر ثقه یا خبر موثوق الصدور در علم اصول، مهم ترین بحث مربوط به آن، یعنی اثبات وثاقت راویان، و همین طور قرائن اطمینان به خبر موثوق، در علم رجال مطرح می شود. به همین جهت، به علم رجال، علم جرح و تعدیل اطلاق می شود؛ با اینکه مسائل مختلفی را عهده دار است

به این گونه سند که با حذف واسطه، سند مرسل می شود، «مرسل به حذف» گویند. اگر در سند روایت، عنوان مبهم باشد، آن سند را «مرسل به ابهام» نامند.

بنابراین، در احراز اتصال دو مجموعه، کار عظیمی به وسیله این گروه انجام گرفت. اول اینکه تعابیر روایتی را تحلیل و ارزش گذاری و کدگذاری کردند و دوم آنکه تقسیماتی را در مورد عناوین راویان انجام دادند؛ از جمله اینکه عناوین مبهم را بارگذاری و کدگذاری نمودند.

شیوه کار، به این صورت بود که ابتدا تمام عناوین مبهم مشخص از مبهم مرسل جدا شدند و برخی از این عناوین مبهم که سند را مرسل می کنند و غیرمعتبر هستند، از عناوین مبهمی که سند را مرسل می کنند، اما از اعتبار سند نمی کاهند، از هم جدا شوند؛ مثل «ابن ابی عمیر عن من هو یوثق به». البته در اینجا سند مبهم و مرسل شد؛ چراکه واسطه حذف شده است؛ اما «یوثق به» جبران می کند. یا اگر در سند روایت آمده است: «عن غیر واحد عن ابی عبدالله»، یعنی از غیر واحد نقل شده و از یکی دو نفر نبوده

کارکرد چهارم مقوله بازسازی اسناد، یعنی نقش عنوان های راویان را چطور تبیین می کنید؟

کارکرد چهارم، نقش عنوان های راویان، مخصوصاً عنوان های مبهم در اتصال و ارزیابی اسناد روایات است. از دیگر مسائل محل بحث، تعریف نقش عنوان های مبهم است که امثال عنوان «عن بعض اصحابه»، اتصال یک سند را به هم می زند؛ چنان که اگر در جایی یک راوی به عمد یا غیر عمد حذف شده باشد، روایت به یک روایت غیرمتصل تبدیل می شود؛ مثال آن را در «عن ابان بن تغلب عن ابی عبدالله(ع)» ذکر کردیم.

سألت أبی عبدالله»، واژه «سألت» صریح در روایت مستقیم است؛ چنان که اگر صدوق بنویسد «روی عن الصادق»، یعنی از امام صادق(ع) روایت شد که این تعبیر، صریح در روایت غیرمستقیم است و صریح در ارسال سند است. این واژه ها، در نرم افزار کدگذاری و تعریف شده اند و بدین سان، گوشه ای دیگر از روند احراز اتصال طی شده است.

برای مجموعه کتب اربعه و اسناد صدوق و وسائل الشیعه، حدود ۲۱۵۳۱ تعبیر روایتی غیرتکراری و تعداد ۲۱۱۴۱ عنوان در مجموعه اسناد، مطابق تعریف، کدگذاری شده است.

و یک نفر ناقل حدیث نیست تا ما به دنبال جرح و تعدیل و اتصال باشیم، «غیرواحد»، مانند «عدة» یا «جماعة من اصحابنا» است. این نوع عناوین میهم هم مرسل معتبرند.

جرح و تعدیل راویان، از دیگر کارکردهای بازسازی اسناد بود. این کارکرد را چطور بیان می‌کنید؟

از مهم‌ترین کارکردهای گروه رجال، جرح و تعدیل راویان بود که که قواعد استظهار اعتبار و مذهب راویان در مواردی که واژه جرح و تعدیل نص در مفهوم و مطلوب نباشد و همین‌طور، مبانی تحقیق و توثیقات عام و تحلیل رویکردها در ارزیابی سند و روایت، خود مجالی دیگر می‌طلبد. اطلاعات بیشتر در این باره را به بیان استاد شبیری در ویژه‌نامه پژوهش‌های رجالی، یعنی شماره ۶۷ فصلنامه ره‌آورد نور ارجاع می‌دهم.

بعد از اثبات کبرای حجیت خبر ثقه یا خبر موثوق الصدور در علم اصول، مهم‌ترین بحث مربوط به آن، یعنی اثبات وثاقت راویان، و همین‌طور قراین اطمینان به خبر موثوق، در علم رجال مطرح می‌شود. به همین جهت، به علم رجال، علم جرح و تعدیل اطلاق می‌شود؛ با اینکه مسائل مختلفی را عهده‌دار است.

روشن است که در این موضوع، فرقی بین دو

مسیر کسب اعتبار روایات نیست؛ چه وثوق صدوری، مبنای حجیت باشد و یا وثوق سندی. یکی از طرق مهم برای تحصیل وثوق به صدور، احراز وثاقت راوی است.

دو بحث مهم در اینجا مطرح است: یکی، پردازش توصیفات خاص و دوم، مبانی توثیقات عام.

توثیق خاص، نسبت دادن وثاقت به فرد یا افرادی معین است که به مقیاس توثیق عام تعریف می‌شود و به‌نوعی توثیقات برجای‌مانده از بزرگان سلف در باره یک راوی خاص می‌باشند که این مهم، در مواردی در ترجمه راوی دیگر انجام شده است و به نام توصیف ضمنی قلمداد شده‌اند.

مراد از «توثیق عام»، در مقابل «توثیق خاص»، اعلام اعتماد به گروهی از افراد، به سبب انطباق مبنا و ضابطه‌ای خاص بر آنان است. «توثیقی که در آن، عنوانی کلی، قابل انطباق بر افراد و مصادیق کثیر یا قلیل، به عنوان یک مبنا در معرض رد و قبول واقع می‌شود، توثیق عام نام دارد و نوعاً هر کدام از این توثیقات، سرمنشأ قولی یا فعلی یکی از ائمه رجال یا حدیث را در پیشینه خود دارند.

باید بگوییم توثیقات عام، مخصوصاً در گستره آنچه مرحوم وحید بهبهانی در مقدمه خویش بر منهج الرجال استرآبادی ترسیم

نموده و در تعلیقات گهربارش به صورت میدانی در مورد آحاد رجال شیعه پیاده کرده، در واقع، پل ارتباط رویکرد قدما و متأخرین و نقطه عطف تعالی علم رجال شیعه می‌باشد و این توثیقات، می‌توانند به عنوان محورهای آشتی و تالاقی این دو اندیشه که دو نقطه مکمل برای علم درایه شیعه هستند، نقش‌آفرینی کنند.

رجال‌شناسان در قبول و رد مبانی توثیق عام، دچار اختلاف شده‌اند. برای این منظور، به حدود ۳۰ توثیق عام و قرینه اعتبار راوی که در فواید رجالیه مرحوم وحید بهبهانی آمده است، پرداخته شد و با ملاحظه همه آنچه در این خصوص در کتب مربوطه بیان شده، مستندات مبانی توثیقات عام، در هفت محور بیان می‌شود و سازوکار تطبیق مصادیق هر کدام نیز طراحی و اجرا می‌گردد و همگی به صورت دامنه کاری در اختیار کاربر قرار داده می‌شود و با انتخاب کاربر، تمام اجزای نرم‌افزار متناسب با مبانی منتخب او، روزآمد شده و با انعطاف منسجم در معرض استفاده کاربر خواهد بود.

در این نرم‌افزار، توثیقات عام و قراین اطمینان راوی و صحت سند، در هفت محور تنظیم شده‌اند و توثیقات پیش‌گفته، در این فصول هفتگانه گزارش می‌شوند که

در این نرم‌افزار، توثیقات عام و قراین اطمینان راوی و صحت سند، در هفت محور تنظیم شده‌اند و توثیقات پیش‌گفته، در این فصول هفتگانه گزارش می‌شوند که هر کدام دارای سرمنشأ مقبول و مورد اعتماد بزرگان علم رجال می‌باشند و شرح هر یک و به چالش کشاندن میزان دلالتشان، لازم به نظر می‌رسد

کتاب‌های توضیح اسناد مشکله کتاب کافی و توضیح اسناد مشکله تهذیبین و توضیح مشکلات اسناد تحویلی به قلم استاد حجت‌الاسلام والمسلمین سید محمدجواد شبیری، به‌نوعی مستند بازسازی اسناد و استدلال بسیاری از استظهارات در اختلالات سندی و تصحیفات عنوانی محسوب می‌شود

بخش بعدی از مستندات در مقوله‌های فوق‌الذکر، از تعلیقه‌های کتاب‌های حدیثی و رجالی توسط حضرت استاد آیت‌الله حاج آقا موسی شبیری زنجانی می‌باشد که قسمتی از آنها به عنوان تعلیقات معظم‌له در همین نرم‌افزار ارائه شده است و تعلیقه‌های حضرت آیت‌الله بروجردی (قدس سره) در مجموعه‌های رجالی از آثارشان و تعلیقه‌های صاحب قاموس الرجال و معجم رجال الحدیث و دیگر جوامع رجالی و کتب تحقیقی رجالی و غیر اینها که بسیارند، در ردیف ساماندهی بخش رجال برای انتقال به دیتاهای نرم‌افزار درایه‌ی النور در چهار زمینه: تعلیقه بر عناوین معیار و تعلیقه بر توثیقات عام و تعلیقه بر اسناد و تعلیقه بر متون، مد نظر هستند.

اطلاع‌رسانی این مجموعه‌های عظیم، ارزش قابل توجهی دارد و در ایده‌های ارتقای نرم‌افزار، مورد توجه اساتید بوده است و مهم‌تر از اینها، کاربردی کردن و در فرآیند تأثیر قرار دادن این تعلیقه‌ها می‌باشد. بحمدالله، این کار، کلید خورده و در نسخه‌های بعدی درایه، باید منتظر اثرگذاری‌های مطلوب در شاخه‌های تعریف‌شده باشیم. ■

سند به صورت «علی‌التحقیق». دوم: آمار جرح و تعدیل راویان: ثقه ۱۳۶۹ راوی؛ ضعیف مصرح ۳۲۷ راوی؛ ضعیف مجهول ۶۹ راوی؛ ضعیف مهمل ۴۹۲۲۹ راوی.

سوم: آمار تعیین مذهب راویان: امامی ۱۳۲۹ مورد؛ غیر امامی ۴۵۱ مورد؛ ارزبایی ۱۸۳۶۸۵ سند.

چهارم: آمار روایات: ۸۵۳۸۷ صحیح؛ ۲۳۱۹۹ موثق؛ ۲۳۲۸۲ مرسل؛ ۵۱۸ ضعیف مجهول؛ ۴۹۲۲۹ ضعیف مهمل؛ ۱۳۳۳۵ ضعیف مصرح؛ ۹۶۹۹ معتبر.

کارکرد ششم مقوله بازسازی اسناد، یعنی مستندسازی استدلال‌ها و استظهارها را توضیح دهید.

کتاب‌های توضیح اسناد مشکله کتاب کافی و توضیح اسناد مشکله تهذیبین و توضیح مشکلات اسناد تحویلی به قلم استاد حجت‌الاسلام والمسلمین سید محمدجواد شبیری، به‌نوعی مستند بازسازی اسناد و استدلال بسیاری از استظهارات در اختلالات سندی و تصحیفات عنوانی محسوب می‌شود. در این کتاب‌ها که گزارش مضبوط و متناسبی از تجربیات پژوهشی بخش رجال مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی به شمار می‌آید، موارد کثیری از تمییز عناوین مشترک و توحید عناوین مختلفه و استظهار بسیاری از راویان با استناد تام بیان شده‌اند.

هرکدام دارای سرمنشأ مقبول و مورد اعتماد بزرگان علم رجال می‌باشند و شرح هر یک به چالش کشاندن میزان دلالتشان، لازم به نظر می‌رسد. در این گفت‌وگو، ما به این مهم با تعرض به نقطه تأثیرگذاری و حد وسط اثبات و سرمنشأ تکون و مؤیدات هرکدام پرداختیم و آن را در معرض ارزیابی و نفی و اثبات قرار دادیم. هفت محوری که عرض کردم به این شرح است:

۱. توثیق عام مبتنی بر نظر کارشناسی و شهادت قولی اصحاب رجال یا حدیث؛ ۲. توثیق به جهت اعتماد عملی محدثین و یا علمای علم رجال؛ ۳. توثیقاتی که به‌نوعی بر تصحیح قدمایی روایات مبتنی هستند؛ ۴. توثیق در ضمن توثیق خاندان‌ها؛ ۵. توثیق به ادعای تحقق اجماع و یا شهرت بر وثاقت و جلالت راویان؛ ۶. استشعار توثیق عام از اعتماد معصوم (ع)؛ ۷. عدم حاجت به توثیق راوی.

آیا در خصوص این کارکرد، آماری هم وجود دارد؟

بله؛ آمارهایی که در این باره هست، از جنبه‌های مختلف قابل دقت است:

اول: گزارشی آماری در خصوص این کارکرد: اعتبارسنجی ۱۳۹۸۶ راوی؛ استظهار اعتبار و مذهب از ۱۲۸ واژه جرح و تعدیل؛ پیاده کردن بخشی از مبنای توثیق عام در ۲۵۸